

Anad eo al liamm, bet gwir a-viskoaz, etre Istor – ha brezeliou dreist-oll p'eo bet ar brezel evid-ar-wech kreizig-kreiz an Istor – ha lennegez, forz pelec'h e ve, ken pell ha ma saver en amzer goz ha beteg en amzeriou kosa : n'eus ken meiza roll brezel Troa en oberoù Homer, brezeliou rouanez ha rouanezed Bro-Zaoz ha forz re all ive en oberoù Shakespeare ('hej-goaf' just a-walh an hini en deus roet dezañ e ano familh), peotramant en tu-mañ d'ar mor gwerzennou Hugo ha kement so... Ken sklaer all eo an dra-se en brezoneg end-eeun pa gomprenner en Avanturiou Jan Conan pe Emgann Kergidu ha 'barz titloù pe danvez lod-kaer eus gwerzioù Barzaz-Breiz, paneve ken. Ne dalv ket ar boan amañ kennebeud astenn eur gaoz re hir na chom re bell-oll war al levezon en deus bet ar « brezel braz » war ar skriv brezhoneg : tra-walh menegi amañ anoioù ar soudarded bet : Herriou, Kalloc'h, Taldir, Jul Gros (« Deg devez e Verdun ») hag Abeozen (« Dremm an Ankou »), da skwer.

HEKLEO AN EIL BREZEL

Liesseurt eo an hekleo a gaver eus an eil brezel-bed e lennegez ar brezoneg. Diouz eun tu e kaver tammou traou e par lennegez ar bobl pe, kentoc'h, testeni meur a hini eus an testoù, laket dre skrid ha war gan zoken evel « Maleuriou ar Vro », eur werz am eus bet tro da embann kent (en eil levrenn ma antologiez), diwar-benn lazadeg Garzonval Plougonver e-tro fin ar brezel, savet gant Frañsoa Gall eus Bulad, bet maer Kallag a-houdevez. Eun den all eus Kallag, eur peizant, en deus bet savet ha kanet dirag an dud nousped son ruz-tan diwar-benn reuz ar brezel diweza hag e heuliadou evel ar « marc'h du » (marhad du) : Ren ar Gak, bet embannet darn eus e zoniou ha studiet ive nevez so... Estreged rimou ar batrioted (evel a vez lavaret), chomet a-strew siwaz, e kaver roud eus darvoudoù ar brezel-se el lennegez uhel, hini Gwalarn pe an Emzao, na petra 'ta.

Unan eus ar skridou iskisa zo diwar bluenn unan bet gazet en talbenn brezel, F.Elies-Abeozen, hag eo an danevell anvet gantañ « An den n'am eus ket lazet » (embannet a-benn 1942 hag adembannet ar bloaz 1943 zoken). Pa houlen e wreg digantañ piou eo an Alamant-se a gomz outañ da vare an aloubidigez e respont Abiven, ar penn-den : « An den n'am eus ket lazet » (da lavared eo en amzer ar brezel-bed kenta ma oant enebourien).

Eur romant en e bez zo bet skrivet tro mare ar brezel gant ar c'habiten Gwenedour Roperh er Mason diwar-benn darvoudou kriz ar brezel diweza e kostez an Orient : « Evit ket ha netra » (1951). Evitañ e oa bet rivinet an Emzao gand reuz ar brezel...

« Lydaw am Byth », sed aze titl ur romant ketpar diwar-benn doare an Emzao da vare ar brezel, bet skrivet e neerlandeg Belgia avad gant Valère Depauw ha bet troet ar c'hiz-se en kembraeg (embannet a-benn 1969) ma talvez kement ha « Breiz (evid) atao » !

A-wechou avad n'eo ket ken splann al liamm gand ar brezel, nemet-hag en eun doare arouezel e ve. « Mari-Vorgan » Roparz Hemon, da skwer, n'haller ket kompren ar ster don eus an oberenn-ze bet skrivet peuzgoude ar brezel hag empentet e-keid e oa en toull, p'edo dindan ar bec'h eta an hini a oa penn an emsav sevenadurel broadelour, a-nes klask intent dres ar pezh a oa bet dibab ar skrivagner adal ar bloaz 1940, d'an ampoent ma skrive e varzoneg « Al lestr », evel eo bet analizet diouz meur a du, gand Ronan Kalvez n'eus ket gwall bell zo ha gand Pierrette Kermoal ive en e raog.

Goude-ze, war-lerh ar brezel eta, eo degouezet da skrivagnerien Al Liamm pe Brud (Nevez) dond en-dro en oberenn pe oberenn war ar pezh a oa c'hoarvezet ha petra a oa bet hentad hini pe hini.

Youenn Olier a ra ano eus Mers-el-kebir – pa oa bet lazet Bretoned e-leiz e-mesk ar vartoloded a oa e bourz batimañchou Frañs Vichy goueledet gant kirri-nij ar Zaozon. E-barz « Klod ar bed-mañ » (unan eus danevellou leoriad « Ar Fest-noz », 1960) e ren ar gaoz evel-henn pa zistro Per da Waien (skritur orin an danevell bet embannet gant Al Liamm) :

– 'Peus ke' mezh, » a lavare an devezhourez, « lac'ha gwella mignoned ar Frañs ! »

– Piou en eus kroget da denna ? » a argue Per, hegaset, « ar Zôzed o deus gret, me joñj dign ».

Padal ar haerra danevell bet savet e-skeud an Istor vras, doare eun istor vihan – hini meur a vuhez bet skubet pe drastet – eo « Lod all a varv » Per Trepos (un hir a zanevell moulet gantañ e-unan en e enezenn er Mor-bihan a-benn 1950).

TRAOU ALL E-LEIZ AMAN HAG AHONT

Yves Miossec a gaver gantañ ive meneg eus an amzer ma prizoniet du-hont en Alamagn en e leor « Eñvorennou eun amzer griz », pa reas kentelioù brezoneg en e Stalag ha red dezañ loc'h a-ziwar e vrezonég peogwir ne oa leor ebed eno, emezañ. Hag an dra-ze eo danvez leoriou all skrivet gand Alan an Diuzet (« Envorennoù eur prizoniad ») ha goude-se gand P.M. Al Lous (Skol Vreizh). A-hend-all e kaver meur a dra ive e-barz oberennoù stank Per-Jakez Helias, istoriou buhez koulz ha peziou-c'hoari a-wechou, kenkoulz hag er bilbern eñvorennou all pe istoriou buhez diwar ar memes patrom bet skrivet goude-ze gant tud all o vond war an oad evel an Tad Medar (« An Tri Aotrou »), Visant Seite ha hiniennou all (evel Kaourintin Riou). N'ankoueomp ket, kement hag ober enor d'ar re varo war ar memes tro, Jan-Mari Skragn p'en deus gwelet laza e vreur e-barz ar porzh en e gêr (Kervinaoued) en Uhelgoad, pa oa an Alamanted dre-harz tec'hel kuit da heul an Debarkamant. Yeun ar Gow a ra ano eus reuz ar brezel diweza en eur pezh-c'hoari a-zoare, dianavezet pelloc'h avad, « An distro », ma tezrevell war al leurenn ar pezh a oa degouezet meur a wech moarvad e gwirionez 'tro fin ar brezel. Pa zistro an ozac'h d'ar gêr, kostez Pleiben, goude bet prizoniad 'pad pemp bloaz, e kav e wreg strobet gand eun den all peogwir e soñje d'an oll er vro e oa marvet hennez all da vare ar brezel !

Koulskoude zo skrivagnerien all bet braz o roll er Resitañs evel Daniel Trelu (komandant er 'maki') n'o deus ket klasket degas tem ar brezel war-eeun en o oberennoù, eun tamm evel ma chom alies ar re bet soudarded kaloneg heb komz gwall galz pe tamm ebed zoken eus an taoliou o deus gouzañvet. Kement-se a ve mad da studial ive tro pe dro : emzalh hen-ha-hen dirag an darvoudou kriz-se ! Marteze a-walh e vefe meur a bez labour skol-veur d'ober diwar-benn an oll arveziou-ze eus pouez pe levezon ar brezel e danevellerez ar brezoneg, evel ez eus bet graet tammou endeo diwar-benn roll pe roud ar brezel kenta (Herrieu, Kalloc'h...)

ANO EUS KOLONĀIOU HA BROIOU PELL

Dre ma pella e tamm pe damm an eñvor eus eur brezel bet echuet tost da 70 vloaz so bremañ end-eeun e teue eun tamm hekleo el lennegezh vrezonég eus ar brezelioù all bet er holoniou. Evid fed an Indochin n'eo ket gwall stank ar meneg eus pezh a oa deuet da veza brezel ar Vietnam da houde 'pezh soñj. Ne'm eus kavet nemed tammou traou berr a-walh gant Job Abasq hag en eun danevell all a-bez skrivet gand G. Dubourg, eur beleg eus Treger bet kaset di da vrezeli, evel hemañ kenta ive ha forzig Bretoned all (darn bet patrioted evel Désiré Camus a gont kement-se dre gomz en brezoneg, tra ma skriv e eñvorennou en galleg).

Ur varzoneg a-feson zo bet skrivet gant Sten Kidna d'an ampoent o tiskouez eur spered a-raog pe ruz, a-eneb ar brezelioù er holoniou du-hont : « Va gwaz 'zo aet d'an Indochin » (1954 el leoriad « Kanenn d'ar vuhez ») hag unan all diwar-benn ar memes tem, « Ar C'hrouadur Aljeriat ». A-fed brezel an Aljeri dres, chomet donnoc'h en eñvor an dud eus hor rummad, ez eus bet skrivet en brezoneg leoriou anavezet gwelloc'h : istor buhez Erwan Evenou, bet ganet du-hont ha deuet da vro e dud-koz da houde, en ur haer a romant a vez studiet evel eo dleet : « Nikolazig ar broiou tomm ». Evenou en deus skrivet kenkoulz all eur varzoneg e-skeud an darempred etre an Europeaned hag an Arabed (« Plouk » o komañs gand « Arab, va breur karet... » - embannet e-barz dastumad Yann-Ber Piriou e ti Oswald ha meur a vomm gant hemañ ive diwar-goust ar gwall vrezelioù er broiou-ze...) Yann-Vadezour Lagadeg, anavezet-mad ive gand lennerien ar gelaouenn, zo unan eus ar Vretoned bet kaset di ha skrivet gantañ eun testeni personel diwar ar pezh en deus bevet ha gwelet du-hont.

Setu, ma n'eo ket gwall vraz ar bern eus an oll destennou-ze e tiskouez evelkent e hall ar brezoneg lavared « peb tra » pe diantao dezrevell kement soñjezon maget gant an eil re hag ar re all a-fed tem ar brezelioù ha planedenn ar re o deus bet ranket – dre heg kentoc'h eged dre gaer evel a ouzer – ober brezel d'an nesa keid-all ha n'eus ket pell zo c'hoaz, kement-se, evel a ziskouez ar ganaouenn « Brezelerien », bet savet gand eun den eus Skrigneg a oa aet d'ober ar « vrezel » en tu all d'ar mor, e-barz an « djebel », a-eneb d'e zantimant, ur preder awenet gand mennoziou Emsav ar Peoc'h...

Mechañs eo hennez, tem ar peoc'h, a vago muioc'h hon skrivagnerien da zont !